

BIBLIOGRAFIA

Ramon AMIGÓ i ANGLÈS, *Introducció a la recerca en toponímia i antroponímia*,

Encara no era arribat al món qui subscriu aquesta ressenya, i l'autor del present llibre ja havia demostrat a la comunitat científica la seva devoció per l'onomàstica. Segons que lleigeixo de l'article que la *Gran Enciclopèdia Catalana* dedica a Ramon Amigó i Anglès, *Els topònims de la ciutat i del terme de Reus* (1957), premi Eduard Brossa 1955 de la Societat Catalana de Geografia, és una de les publicacions sobre toponímia d'aquest autor reusenc, expert recol.lector de noms de lloc, estudiós també dels noms de persona.

Entusiasta recercador de la toponímia i l'antroponímia catalanes, en Ramon Amigó malda per transmetre'ns el seu entusiasme i la seva experiència en aquesta *Introducció*, amb un to en general planer i divulgatiu. El Camp de Tarragona, d'on és originari l'autor, té una presència destacada al llarg del llibre, que conté set capítols complementats per un seguit d'apèndixs (inclòs un *Índex onomàstic*). Cada capítol es divideix en apartats (prou breus) precedits d'un epígraf orientador. I el total de seixanta apartats (si no he errat els comptes), amb una mitjana d'entre dues i tres planes per apartat, dona una idea del tractament i l'administració dels continguts, en petites dosis, idònies per al lector profà en onomàstica. Apartats, d'altra banda, plens de referències particulars a topònims (més) i antropònims (no tants). Tot plegat, centenars de noms propis distribuïts i tractats al llarg dels set capítols, inclosos a més a més en l'*Índex onomàstic* (i alfabètic) final, amb les corresponents remissions a les pàgines del llibre en què cadascun d'ells és tractat. En suma, una demostració de saviesa popular i de destresa en l'art de comunicar ciència i passió pels topònims i els antropònims. Obra molt digna de ser llegida, així la considera el ressenyador, que tanmateix, d'acord amb el que hom espera del seu paper, hi ha trobat ocasions per a contrastar els seus punts de vista amb els de l'autor, i també hi ha dit la seva quan ho ha cregut convenient.

I. Per començar (7-27) es titula el capítol introductori, que delimita el camp d'estudi (toponímia i antroponímia, amb la no sempre fàcil separació entre l'una i l'altra, amb els constants transvasaments entre totes dues), els objectius de l'onomàstica i altres conceptes bàsics d'aquesta disciplina. També el seu desenvolupament, la seva relació amb ciències connexes i el seu conreu a les terres de llengua catalana (on destaca la impagable tasca de la Societat d'Onomàstica).

II. Els primers passos (29-59) alligona sobre la metodologia en la recol.lecció de les unitats onomàstiques (topònims, més que res) i sobre altres aspectes com la transcripció i l'ordenació del material recol.lectat. No puc estar-me aquí de manifestar un cert desacord amb determinats punts de l'exposició de l'autor al seu apartat *Sobre l'ortografia dels llinatges* (40-42). No sempre es pot atribuir al registre civil o a la influència castellana que hi hagi variació gràfica en alguns llinatges o discrepància amb l'ortografia actual dels corresponents apel.latius (això, quan els llinatges encara es poden vincular amb aquests apel.latius, i sempre que aquells no siguin d'etimologia problemàtica o dubtosa). *Caçaller* deu segurament la lletra que subratlla a la influència castellana, però no les "[...] vuit possibilitats per a representar el cognom Ferrer" a què es refereix l'autor a la p. 41, que reflecteixen tendències autògenes del català dialectal, com la pèrdua de la -r final o la neutralització de les vocals àtones; trets, aquests, que ens ajuden, als filldegs, a reconèixer la procedència geogràfica dels respectius llinatges, i a més enriqueixen l'inventari onomàstic, les possibilitats d'identificar la gent. D'altra banda, algú que es digui *Triadú* té tot el dret a no voler-se regularitzar en *Triador*. Tampoc no li podem exigir a un senyor *Cuní* que es digui *Conill*, pel fet que *Cuní* sigui la representació de la pronúncia dialectal [kunf] del mot estàndard *conill*. I és que una cosa són els noms propis, i una altra, els apel.latius (pertanyen a grups o categories diferents; aquells designen i aquests, no). El nom pro-

pi és del seu “propietari” i n’hauria de poder fer el que volgués. Així, suposo, en Pere Balañá (diverses vegades citat per Ramon Amigó), que té dret a no “regularitzar-se” i esdevenir *Balanyà* o *Balenyà*. O l’enyorat Enric Moreu-Rey (i no *Rei*), que tantes i tan profitoses consideracions va deixar escrites sobre el particular (vegeu, per exemple, al *Butlletí Interior* de la Societat: XL, Juny 1990, 141-143; XLVI, Setembre 1991, 73-75; XLVII, Desembre 1991, 68-69).

Els capítols III (*Tot -concret o abstracte- pot tenir nom*, 61-83) i V (*De pertot poden sortir noms*, 115-153), tot i no ser correlatius, presenten una línia d’exposició de continguts prou afí, com es pot intuir pels títols generals i pels de diversos apartats: *Els camins*, *Les parades*, *Els arbres*, *Els masos* (tots quatre, del capítol III), *Les pedres*, *El relleu*, *L’aigua*, *La vegetació* (tots quatre, del V).

IV. *Que les etimologies quedin per als etimòlegs* (85-113). És el títol, prou eloqüent, del quart capítol. Es tracta d’una idea que es reitera en diferents parts del llibre. La trobem al resum de la coberta. I ja al primer capítol, sota l’epígraf *Diferència entre inventaris i estudis* (18-21), a propòsit dels objectius de l’onomàstica (la recopilació i l’estudi dels noms propis), l’autor declara amb lloable honradesa: “He deixat clar que jo em circumscriu al camp de la recopilació d’onomàstica i que no trepitjo el terreny de la interpretació dels noms, per la senzilla raó que la meua preparació lingüística és insuficient [...]” (p. 19). Tornant al capítol V, el seu primer apartat prevé sobre *El risc de descercar en hipòtesis etimològiques* (85-88), i la resta d’apartats constitueix una mena de miscel·lània amb qüestions diverses de caire filològic: tals com els diferents estrats antics en la història lingüística del territori, dels quals es nodreixen els noms propis (*Llinatges germànics*, *El llatí i l’àrab*, 88-97); o l’arriscat exercici de l’etimologia (*Discrepàncies entre especialistes*, *Etimologies populars*, 97-102). Un bon exemple dels riscos de l’aventura interpretativa ens el forneix el propi autor quan s’estranya, a l’hora d’analtzar el topònim *Perafort* (97-98), de la concurrència en el compost d’un substantiu femení *Pera* (<PETRA) i un suposat (adjectiu romànic) masculí *fort*. Cal tenir present que *fort* (del llatí FORTE(M)) era originàriament invariable en la forma de masculí y femení (com ho continua essent en altres llengües romàniques: portuguès, castellà, italià...). Per tant, si el *-fort* de *Perafort* ve del FORTE(M) llatí (com jo crec), i no de l’alternativa àrab que proposa Balañá, cal pensar que aquell *fort* seria ja en l’origen femení. Semblant consideració em mereixen les formacions compostes *Vilaverd*, *Comaverd*, *Aigüesverds*, adduïdes per l’autor (p. 98), on *verd(s)*, suposant que es tracti del transparent nom de color romànic (car hi ha també una proposta etimològica alternativa basada en l’àrab, de Balañá), hauria estat ja una forma femenina (invariable) en l’època de constitució dels corresponents noms propis. Fou en etapes posteriors de la seva història lingüística quan el català creà nous femeníns analògics, com *forta* o *verda*¹.

“Per cloure aquest tema [el capítol V], parlarem de castellanismes” (p. 111), ens adverteix ara l’autor. I remata el capítol amb un apartat (111-113) que, sota l’epígraf *Els castellanismes*, planteja molt diverses (i jo diria que prou disperses) qüestions sobre la procedència, la influència i/o la interferència del castellà en topònims i antropònims catalans. He de dir que no hi veig gaire l’oportunitat d’incloure aquesta part en un capítol sobre disquisicions etimològiques. Especialment pel que fa als comentaris sobre els antropònims. N’extrauré i comentaré algunes parts.

“Durant els últims pocs anys [sic], s’ha produït una forta castellanització fonètica, gràcies als mitjans auditius [sic] de comunicació [...]. [Aquesta degradació] repercutirà probablement [...] sobre cognoms forasters [...] El so fricatiu velar sord (*ge, gi, j* castellans) per al qual la nostra fisiologia bucal [?] no estava preparada, el poble l’havia reemplaçat espontàniament pel velar oclusiu sord (*k*) [...] Ara, en canvi, els locutors violents llur aparell fònic per fer una realització fricativa interdental sorda i imposen sons forasters a Zaragoza, Martínez [...]” (p. 112-113)

Això, i alguna cosa més, es llegeix en l’últim paràgraf de l’apartat (i del capítol). I em temo que no es tracta del paràgraf més afortunat del llibre. Obviant la propietat (prou dubtosa) d’expressions com “mitjans auditius” o “fisiologia bucal”, a parer meu es presenten aquí facetes molt diverses de la influència castellana o castellanitzadora. Una cosa són els antropònims (renoms, noms de bateig, llinatges) d’origen o influència castellans, però adaptats i arrelats al català de cada zona (*Quàna* < *Juana*; *Martines* < *Martínez*), i una altra, la pronúncia d’actuals noms de persona no catalans, que crec jo que caldrà respectar tant com a cadascú li sigui possible. Així, en el cas de persones “estrangeres”, com Gerhard Schröder o Jesús Gil y Gil. O fins i tot quan es tracta de persones que viuen a l’àmbit del català, però a les quals em sembla ben legítim que es pugui pronunciar el nom amb les velars i

1. Vegeu A. BADIA, *Gramàtica Històrica Catalana*, Tres i Quatre, València, 1981, p. 283: “[...] de l’ús medieval deriven construccions avui fossilitzades, com *aiguafort* [...] i en toponímia casos com PETRA-FORTE > top. *Perafort* [...]”.

interdentals pertinents (penso en Eugenio Martínez Celdrán, en Louis Van Gaal, en mi mateix). I una cosa són els topònims, que de vegades han trobat el camí d'adaptar-se a les exigències fonètiques d'altres llengües (*Zaragoza/Saragossa*) i de vegades no, o no tan fàcilment (*Puebla de Zaragoza*, a Mèxic); i una altra cosa, els antropònims, que, fora de casos excepcionals (reis, papes, etc.), s'han de preservar de traduccions o adaptacions gratuïtes. Bé, almenys això és el que penso jo².

Completen el conjunt de set capítols *La riquíssima veu dels papers* (VI, 155-165) i *Compiladors i compilacions* (VII, 167-173). Aquests dos últims, més breus que la resta, versen sobre documentació i cartografia (el sisè), i sobre la feina de recopilació onomàstica més destacable (el setè).

Els vuit apèndixs (177-191) de complement contenen informació diversa (arxius, bibliografia, reculls onomàstics, treballs en curs...), amb especial atenció (com sempre) al Camp de Tarragona. *L'Índex onomàstic* (193-224) està encapçalat per una nota preliminar (p. 193), que adverteix: "En rodona, els noms de lloc i de casa. En VERSALETA els cognoms i els renoms. En cursiva, els títols de llibres, noms d'institucions i entitats i altres conceptes. En queden exclosos els que figuren als apèndixs."

Al llarg dels set capítols, més d'un lector descobrirà anticipadament el caràcter complementari i la funcionalitat d'aquest índex, que no només conté topònims i antropònims (com era d'esperar pel títol d'*onomàstic*). També, informacions d'allò més divers, com queda dit a la noteta prèvia. I entre altres coses, la informació bibliogràfica (parcial) dels títols de llibres. Tinc la impressió que el lector profà (un dels possibles destinataris d'aquesta obra) trobarà prou dificultats per escatir, si li interessa, determinats detalls de la bibliografia citada en alguns dels set capítols. L'apèndix número 3 (*Bibliografia d'interès general*, 180-182) aporta referències bibliogràfiques íntegres, completes,³ però no és ben bé una bibliografia de referència del text. Text on, de vegades, llegim fonts bibliogràfiques completes, tot sovint n'hi localitzem de parcials, i manta vegada també al·lusions que només indiquen l'autor i poca cosa més. Vegem un parell d'exemples. A la p. 128 tenim: "Josep Sànchez Adell, «Toponímia del Castelló medieval» (*Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, XLVIII, vol. I, gener 1992, p. 24)"; i a l'*Índex Onomàstic* tornem a trobar l'autor (alfabetitzat pel primer cognom) i el títol, amb les corresponents remissions a la pàgina 128. En canvi, a la 106 hi llegeixo: "[...] segons Joan Coromines, *El parlar de la Vall d'Aran* [...]" (i cap més senyal d'identitat bibliogràfica del llibre en qüestió). Llibre que no apareix a la *Bibliografia d'interès general* (180-182), però sí localitzem a l'*Índex onomàstic*, per separat, l'autor (COROMINES, Joan; amb 25 remissions a altres tantes pàgines; una d'elles, la p. 106) i el títol (que remet a la mateixa p. 106). Ens manquen dades addicionals com el subtítol (*Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó*), i dades tan importants com les de l'edició (Curial, Barcelona, 1990). Considero, doncs, que s'hauria facilitat el camí al lector interessat oferint de manera sistemàtica i completa les fonts bibliogràfiques, o bé al text o bé a una *Bibliografia de referència* clarament identificable.

Són, en qualsevol cas, suggeriments d'aquest lector/ressenyador, remarques sobre detalls que fàcilment podrien ésser millorats en una futura edició de l'obra.⁴

Una obra que convida a preservar la memòria dels noms (de lloc i de persona), incita a la feina (pacient i en alguns sectors urgent) de l'arreglada onomàstica, i pot constituir, de la mà experimentada de l'autor, una guia pràctica per a noves generacions de recercadors en toponímia i antroponímia.

José Enrique Gargallo Gil

2. D'altra banda, opino que algú hauria d'assessorar els locutors que, als mitjans audiovisuals, pronuncien noms portuguesos (com els de José Saramago o Dulce Pontes) a la manera castellana. *José*, amb velar i [s] sorda; *Dulce*, amb interdental. Tot i que *José* i *Dulce* facin pinta de castellans, són també portuguesos, i en portuguès es pronuncien, pel que fa a les consonants, com segurament pronunciarien *Josep* i *Dolç* aquells mateixos locutors, als mateixos mitjans audiovisuals. Això no em sembla només atribuïble a una curiosa interferència del castellà (espècie de "llengua-pont" ibèrica, en aquests casos). També, a la poca familiaritat amb la llengua germana de l'altra banda peninsular.
3. Falten, però, els autors (ALCOVER/MOLL) del *Diccionari català-valencià-balear*. I, de pas sia dit, PORTET, Renada-Laura, és, en aquest apèndix número 3, la indicació per a l'autora d'una *Toponímia del Rosselló*, mentre que a l'*Índex onomàstic* hi trobem PORTET, Renata-Laura, amb remissió a la p. 14, on s'escriu Renata Laura Portet (ara sense guió).
4. També potser algun altre aspecte, com la tipografia (no sempre ben sistematitzada en el recurs a la rodona, la cursiva, les cometes altes simples i dobles, i les baixes o angulars). També distraccions diverses (igualmente tipogràfiques, i sintàctiques): *Rostaign* (11) per *Rostaing*; *arcaïsmes* [...] que no han estat enregistrades (50); *mil.lenis* (87) per *mil.lennis*; *Joan Tort* (106) i poc més avall, a la mateixa pàgina, *Joan Tor* [sic]; *una paraula que en la gent del poble no sap què vol dir* (121); *centrípedes* (164) per *centrípetes*, etc.

Ramon AMIGÓ i ANGLÈS, *Siurana de Prades. La terra i la gent*, Premi Gumersind Bisbal Gutsemers (1997), Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1998.

No fa massa temps, en un col·loqui que aplegava destacats especialistes en la ciència dels noms de lloc, algú va parlar de "l'escola de Ramon Amigó". És una de les supremes satisfaccions que pot tenir un mestre: fer escola. Qui va usar aquella expressió no pronunciava un discurs panegíric. Constatava uns fets. Han estat molts anys d'esforç per a crear un mètode de recull de noms, un mètode per a la seva documentació, un mètode per a la presentació dels materials. L'arbre ha crescut i ara els qui busquem una mica d'ombra ens hi arrecerem davall. Allà on hi ha gra, els moixons s'hi atansen. Si hi hagués solament palla, no els hi veuríem picotejar. Si ens apropem a l'obra d'Amigó és perquè hi trobem una deu abundosa on podem beure. Això és veritat també en aquest nou llibre dedicat a Siurana de Prades. I no precisament perquè ens ofereixi nous materials, sino perquè ens ensenya una nova manera de presentar-los i fer-los agradables a tothom, l'especialista o el lector novell encuriós. Non nova, sed nove.

L'any 1995 l'Oficina d'Onomàstica de l'Institut d'Estudis Catalans va publicar un llibre de Ramon Amigó titulat *Siurana de Prades*, que nosaltres mateixos vam ressenyar en el Butlletí de la Societat d'Onomàstica, vol. 62 (1995), pàgs. 50-53. El contingut del llibre de 1998 n'és el mateix i l'autor s'apressa d'advertir-ho amb honestedat en la primera línia de la "Justificació". Aleshores com es justifica encara un treball més sobre Siurana? Deixem que sigui el mateix Amigó qui ens ho expliqui:

"Però com que aquesta Siurana em té embadalit - ho torno a dir -, m'ha vingut de gust de recrear-me reestructurant la presentació d'una part d'aquell enfilall de noms que forma el nucli central d'aquell llibre de 1995, i reestructurant-la de manera que la fredor quasi embalidora de l'ordre alfabètic es temperi una mica amb una certa coordinació temàtica, i em sembla que, fent-ho així la informació que s'aporta resultarà més amena i fins i tot quedarà més arrodonida" (pàg. 6).

El llibre consta de 22 capítols, 33 fotografies realment "embadalidores" i un índex onomàstic. Comentarem tot seguit el contingut de cada capítol.

Comença el llibre amb una qüestió fonamental: la "S" inicial. *Siurana* o *Ciurana*? La resposta és clara: *Siurana*. Pensem que l'ètimon versemblant és el llatí *Severiana*. Que el Siurana tarragoní pugui ser un transport medieval és un tema que queda obert. Vol dir això que qui dugui el cognom Ciurana haurà de canviar la forma ortogràfica emprada pels seus avantpassats? El senyor Amigó és un home de seny i posa cada cosa on ha d'estar: "el nom de lloc és un bé que correspon a la col·lectivitat mentre que el cognom personal és un bé exclusiu de la persona que el porta, i, si aquesta persona té la voluntat d'utilitzar una determinada ortografia, s'ha de respectar aquella voluntat" (pàg. 15).

Passem al segon capítol: "Una muralla sense esclertes". Qui no hagi estat a Siurana podrà evocar lleigint-lo una imatge digna dels millors pintors. A nosaltres ens fa pensar en els grans excursionistes, com Cèsar August Torras, que van preparar el llenguatge català per a la descripció d'itineraris i paisatges.

"Don procedien alguns Siuranencs?" és el títol del tercer capítol. L'onomàstica dels segles XIII i XIV permet donar una resposta: el Matarranya, el Priorat, el Segrià, les Garrigues, la Conca de Barberà, l'Urgell, l'Anoia, la Noguera, el Solsonès, el Berguedà, l'Alta Ribagorça, el Pallars Jussà, l'Alt Urgell, el Ripollès, el Vallespir, el Conflent, el Rosselló, el Llenguadoc i la Gascunya.

Enumerem ja els títols dels capítols restants: L'Albergada. La cova de donya Blanca i les Esplugues. El Castell, la Mesquita i l'Església. Els masos dispersos. Els masos que s'aguanten sencers. Els masos ensorrats que es recorden. Els masos que no han deixat rastre. Els masos atrets per poblacions veïnes. Quasi set-cents cinquanta anys de noms de fonts i Siurana, un de masculí. Els noms de família observats a la documentació de Siurana. Va ésser Siurana una vila molinera? Els cingles, les cingles i els graus d'anomenada. Les coves i els avencs. Fonts o fontetes. Botànica, alguns conreus i zoologia. A l'entorn d'alguns noms del terme. La presència d'Escaladei. La castellanització. Per què Peran? (a tall d'homenatge al "Genaro").

Sobre el contingut de tots aquests capítols es podria fer observacions, refermant de vegades els punts de vista de l'autor o posant-los en dubte en algun cas.

Molt encertada ens sembla, per exemple, l'explicació del topònim *l'Albergada*. El senyor Amigó fa aquí no solament etimologia, sinó també etiologia: "Pel nom, les Albergades fa pensar que aquell sector planer, bastant gran, amb una certa abundància d'aigua, devia ésser l'escollit perquè s'hi concentrassin les tropes catalanes que havien d'emprendre l'assalt de la fortalesa" (pàg. 41).

En canvi, en el capítol dedicat a la castellanització creiem que es pot filar més prim. Potser sí que en *la parada del Bruno* s'hi pot veure la influència del castellà, però no creiem que sigui ni "castellanit-

zació de Bru” ni “masculinització de Bruna”(pàg.193). És possible que la gent del país no relacionés l'antropònim ni amb l'adjectiu *bru* ni amb la forma catalana del nom personal: *Bru*. Una població tan unida a Escaladei, no devia ignorar que el sant fundador dels cartoixans va ser Bruno, el frare mestre i conseller dels Sants Pares de Roma. També en italià el nom és Bruno. Potser no ens cal recórrer a la influència castellana.

Un altre nom en el qual no veiem nosaltres castellanització és el del bosc del *Puço*. És molt probable que es tracti d'un llinatge, però no ens sembla que sigui una “masculinització de Puça”(pàg. 194). És el contrari el que sembla versemblant, que Puça sigui feminització de Puço, com Peroia ho és de Peroi, Guillem de Guillem i com la Regenta de la famosa novela de Clarín és una feminització del nom d'ofici del seu marit, el Regente. Que Puço és un cognom freqüent a l'Aragó és un fet constatable. I és clar que aquest nom correspon a l'apel.latiu *puzo* 'pou', equivalent del castellà *pozo*, però amb la coneguda metafoia aragonesa que oposa els castellans *horno*, *lomo*, *tormo*, *chorro* als aragonesos *furno*, *lumo*, *turmo* i *churro*. La toponímia de la Ribagorça de llengua catalana testimonia també l'existència de Puço: *Puçolobino* (Castanesa), *lo Puço* (Betesa).

Diu molt bé Ramon Amigó que “la influència del castellà a Siurana és molt tardana” (pàg. 196). Però potser la influència aragonesa no ho és tant. Sorpren la coincidència del topònim *la Coarasa* amb el llinatge del millor poeta aragonès Veremundo Méndez Coarasa, que va emprar literàriament la llengua de la Vall d'Echo. Sorpren també la coincidència del topònim *Puço* amb el substantiu ribagorçà i aragonès. Ens calen encara bons estudis sobre l'aportació aragonesa al poblament de les terres del Priorat, del Delta i de les terres valencianes.

Aquestes darreres observacions no volen desmerèixer el valor evident del llibre que hem comentat. Ben al contrari, són una mostra de com és possible trobar-hi punts que inciten a la discussió, al contrast d'opinions i a l'avenç de la nostra ciència. Una altra vegada, ens hem de felicitar tots i hem de felicitar Ramon Amigó per un llibre que aixeca encara una mica més el nivell envejable de l'onomàstica catalana.

Xavier Terrado

Publicat amb la col·laboració de la
Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Direcció General de Política Lingüística